

ոչ միայն թեկադրողին այլ և ուրիշներուն աւանդութիւնն հրապուրանաց ալ տեղիք կու տան»։ Եւ եթէ ճշմարիտ է այս, «ի՞նչ եղանակաւ գործութիւններ չեն կրնար մագնիսացնողը և այլք՝ գործել տալ երիտասարդաց, աղայոց, և այլն. — ո՞ր կը մնայ այն ատեն անհատին, ընտանեաց, նոյն իսկ ընկերութեան առաջնութիւնը»։

Հակառակորդը մագնիսական քնոյ այսպէս մանրամասնօրէն ապացուցանելով՝ թէ մագնիսական քունն՝ բնութեան գործը, վնասակար, և անբարոյական է, կը հետեւցընեն՝ թէ ուրեմն աստուանայական է, այսինքն՝ սատարային ազդեցութեամբ առաջ կու գան մագնիսական քնոյ ձեռքով կատարուած բոլոր զարմանալի գործերն։ Այդ պատճառաւ հմուտ բժիշկը և մագնիսացրողը չեն կրնար բացատրել թէ ինչպէս մագնիսական քունն այսպիսի երեւոյթներ կու տայ։ Եւ մեր այս կարծիքը, կ'ըսեն, կը հաստատուի նաեւ այդ զիտելի կէտն ալ՝ որ մագնիսական քնոյ պաշտպանը մեծաւ մասամբ յայտնի անհատաւ են և ամբարիշտը, ինչպէս Ռիշէ, Ֆիկիէ, Սէփրիլի, Դարբոյ, Տօնալոյ, Մորսէլլի, և այլն. — Մագնիսական քունն կ'ենթադրէ և կամ՝ առաջ կը բերէ զանհաւաստութիւն։

Այսպէս կը խօսին և կը գրեն և այսչափ փաստեր կը բերեն հակառակորդը մագնիսական քնոյ։ — Յաջորդ զլիւոյ մէջ պիտի տեսնենք՝ պաշտպաններուն փաստերը ի նըպատ մագնիսական քնոյ։

Շարայարեի

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

ՀԱՆԴԵՍ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

1. — Քանանայական խնդիր. Համառօտ ակնարկ Արիստակէս եպիսկոպոսի (Սեդրակեան)։ Մոսկուա. 1900.

Քանի մը տարի առաջ լրագրիք և ամսագիրք Քանանայական խնդրի տիրադատող հրատարակեցին այլ և այլ յօդուածներ, մերթ եւս իրարու հակառակ կարծեօք. բայց Սեդրակեան

կեանի իմաստներն ու կարծիքներն ամէն տեղ արձագանգ տալով ընդունելութիւն գտան՝ գոցէ նոյն իսկ այս տեսակ խնդրոց կարեւորութիւնը շուտօրէն։ — Արդ ներկայ բաւական ծաւալով գիրքս Արիստակէս եպիսկոպոսին՝ իւր թեմական այցելութեան ժամանակ սնեցած զգացումները, քննութիւնները, խորհրդածութիւնները ու զարգացարները կը բովանդակէ։ Ի սկզբան կը նկարագրէ Դուշի, Տաթեւ, և այլն, եկեղեցական կարգաց ու անձանց և եկեղեցեաց խեղճութիւնը, անկումը և խարխուլ վիճակը, եկեղեցականաց յետին աստիճանի ազդեցութիւնը, որը մինչեւ կարգաւ անգամ չեն գիտեր։ Այս ամէն բանի վրայ ցաւալից սրտով տեղեկութիւն կու տայ յիշմիածին, և այդքան թշուառութեան զարման տանելու միջոցներ եւս կը ցուցնէ։

Մենք ուրախ ենք որ կրցեր է հեղինակն յաջողութեամբ պարզել և նկարագրել այդքան քահանայից, և այլն, խեղճութիւնը, որք Ս. Լուսաւորչայ որդիք ենք ըսելով՝ պահժան յանձնէս, հեռի անոր հոգիին ու իմաստներին և հոգեւորն զիտութիւնն և բայց ներսի այսքան միայն խորհրդածել՝ որ այդ խաւարամած ազդեցութիւնն ու աղէտք նոր բան չեն, այլ հինգած, փոտելու մօտ՝ փոտեցնելով զայս։ Զարմանք են երբ զեռ հիմա կ'իմանայ զայդ իշմիածին եկեղեցականութիւնն, մինչդեռ մենք իսկ Եւրոպայի մէջ հանդիպեր ենք մի անգամէն աւելի այցելու տղէտ հայ եկեղեցականաց, որոնք անպատիւ կ'ընեն իրենց սրբապան դրոշմը։

2. — GEISTLICHES UND WELTLICHES AUS DEM TÜRKISCH-GRIECHISCHEN ORIENT. — Selbsterlebtes und selbstgesehenes von Heinrich Gelzer. Leipzig. 1900.

Պատկերազարդ, 253 էջ գերմաներէն երկասիրութիւն մ'է ծանօթ հայագէտ Քելզերի, յորում հեղինակն կը գրէ պարզ ոճով իրեն տեսածները ու հանդիպածները՝ յարեւելյան ուղեւորութեան ժամանակ։ — Առաջին մասը

Ա. կը սկսի Յունաց եկեղեցականութեան

գորս յերաւի գործածելու զանց չէ ըրած յօրինուի:

ժամանակին բաժանումը և լափը — Նոր գիւտեր — Գործի մարդոց համար — և ուրիշ գործնական մասեր եւս զրուած են հրաւարակութեան մէջ, որպէս զի բոլոր կարելոյն շահաւէտ բլլայ զայն գործածողներուն:

Օտեանեան կայսրորդիւն բաժինն եւս կը պարունակէ գործնական անուններ, պաշտօններ, և այլն:

Հետաքրքրական է նոյնպէս Էջմիածնայ, Աղթամարայ, Սոյ կաթողիկոսաց ցանկն. նոյնպէս կայ ցանկ մը Հայ կաթողիկ հասարակութեան, Հայ բողոքական հասարակութեան, և դարձեալ ուրիշ տոնկաշարատակ ազգերու դրոշմներուն:

Կը տեսնուի ջանք մը ամէն տարի ճշտագոյն հրատարակելու այդ Ընդարձակ Օրացոյցը. յստամբ թէ զալ տարի ուրիշ նոր գեղեցիկութիւններով հրատարակութիւն կը հնարուի:

4. — RECHERCHES SUR LA SYNTAXE COMPARÉE DE L'ARMÉNIEN, par M. A. Meillet. (Extrait des Mémoires de la société de Linguistique de Paris, t. IX).

Փոքր 33 էջերով տետր մ'է, յորում հայալեւոն քաջածանօթ Մէլէ ջանացեր է պարզել՝ նախ հայերէն լեզուի մէջ ածական եին համաձայնութեան և անհամաձայնութեան կանոնները, հաստատելով որ աշխարհաբարի մէջ երբեք չհամաձայնիր: Այլ և այլ կանոններ մէջ բերելու ատեն՝ զանց բռնած չէ ունենց վերաբերեալ վկայութիւններ ալ յիշատակելու նախնեաց զրուածներէն: Մինչեւ 12դ էջը՝ իւր լեզուին հմուտ Հայոց համար նորութիւն մը գրեթէ չբովանդակեր, այլ գիտաւորապէս ուրիշ կերպարանքի տակ կը ներկայացընէ նոյն կանոնները, զորս Մէլէյէն առաջ կանխեր է Բագրատունին իւր Զարգացելոյցին մէջ մանրամասն աւանդելու, անոր համար այդպիսի բացատրութիւնը կաւոնաց՝ օտարագրիներուն համար հետաքրքրական կրնան բլլալ քան հայազգիներուն: Իսկ 12դ էջէն մինչեւ 24 կը բովանդակ-

կէ տետրս գեղեցիկ պատմական լեզուաբանական համառոտ տետութիւն մը, յորում հայալեւոն կը ցուցընէ թէ Հայ լեզուին մէջ փոփոխուած է ածականի կանոնաւոր հանաձայնութիւնն՝ որ հին հնդեւրոպական լեզուաց մէջ կայ: Եւ զայդ կը հաստատէ օրինակներով: — Ապա սեռի զանազանութիւն չըլլալն եւս հայերէնի մէջ՝ առաջ եկած կը համարի ածականի անհամաձայնութիւնն, Թէպէտ, կը յաւելու, հայերէնն այս կրկին կետերու մէջ շեղեր է՝ բայց հոլովմանց մէջ մեծապէս հաստատուն և պինդ կեցեր է, ի բաց առեալ կոչականը:

Ապա նոյն տետութեան մէջ զհայերէն կը համեմատէ Վրացի և Կովկասեան լեզուաց հետ, առնց յոգնակիի կազմութիւնը քննելով, և Buggerի կարծիքը կը հերքէ իբրեւ թէ եր հայ. յոգնակի կազմութիւնն յառաջ եկած ըլլայ կովկասականէն:

Շարունակելով այդ ուսումնասիրութիւնը, բայերուն անցեալին մէջ եւս վերջաւորութեան և անոր համաձայնող սեռական հոլովի վրայ կը խօսի, ապա թուական բաներու հոլովմանց վրայ:

Տետրի երկրորդ մասն է. Etymologies Arméniennes յորում (էջ 22...) Մէլէ կը պարզէ զանազան ածականներու և ուրիշ բառերու կազմութեան կերպը, մէջ բերելով օրինակներ. զոր օրինակ, խմոր — անխմոր. մահ — անմահ. և այս կետը կը համեմատէ լատին, իտալական և զենտ ձեւերու հետ. — յայտ է թէ յունականն ալ նոյն կերպով է: Կը պարզէ փոքր, բառ, երկուս, մասն բաներու վրայ ըրած խորհրդածութիւնները, որոնք բոլոր ածականի հետաքրքրաշարժ են: — Ապա եւր = նստիմ, նիտամ, մասնական վրայ կը խօսի: — Յունական կրկնակ ձեւը (redoublement) զիտել կու տայ հայերէն վաղվաղել, չեկրելել և այլ բառերու մէջ. — դարձեալ՝ եւս վերջաւորութեամբ բայերուն համար կ'անդադարձընէ որ նախնականք են. զոր օրինակ, անեռմ, զգեռմ, և այլն: Իսկ 32դ էջին մէջ, տեք բառին և զրին փոփոխութիւններէն առաջ եկած ձեւերը կը յիշէ, Աճառեանի յօդածը յիշատակելով (Ֆազմ. 1898, էջ 226), տիրասպան, տերաշին,

և այլն : — Հայագետս կը կնքէ իւր ուսումնասիրութիւնը, երեսուն, մեղր, մեղու հայ բառից վրայ այլ և այլ լեզուագիտական տեսութիւններ բնելով . արդէն մեղր բառին համար Լակարտ և Հիւպլման ըսեր էին թէ յոյն Μέλι բառին զոյն է : Արդեօք միայն այս օտարազգի հայագէտք ըսին . հայ յունագէտք և քերականք չ'են ըսած շատոնց նոյն բանը, և նոյն իսկ ուրիշ կէտերու մէջ ալ :

Այս փոքր երկասիրութիւնն եւս՝ լեզուագիտական կշռոյն մէջ իրեն սեփական կէտը անշուշտ կը գրաւէ :

5. — Բառացուցակ Ալստանուանց Ֆրանսերէնէ ի հայ. — Բ. տպագր. — Տոքթ. Ն. Տադաւարեան : Կ. Պոլիս. 1901 :

Քառասուն էջ փոքր բառագիրք կրնանք ըսել այս երկս, որոյ մէջ բովանդակուած են միայն հիւանդութեանց գաղղիներէն և հայերէն անուններն : Բնական է թէ այդ՝ քառասուն մ'է վերջին տարիներու մէջ հրատարակուած խոշոր և միջին զործնական բառգիրքներէն և Նորայրէն, և ինքն հեղինակին իրեն կը սեփականէ մէկ քանի աստղանիշ նորահնար բառեր, որոց մէջ յաջողութիւնը կը թողունք քերականներու, այսչափ միայն յայտնի է՝ թէ ինքն բոլոր ըլլալով՝ աւելի իրաւամբ *compétent* կը համարուի այս գործոյն կատարելութեան և ճշգրտութեան :

Այս առթիւ կը ծանուցանենք եւս՝ որ ընդունենք ենք սոյն Տոքթորին մի այլ փոքրիկ երկասիրութիւնը , Տարվիմականաբան, որուն ծաւալն թէպէտ պզտիկ բայց ծանրալիշէ բովանդակութիւն ունի . բայց ցաւալի է որ նախապաշարեալ սոսկ և երազարական և կարծիքական գաղափարներով, չէ կարողացած առողջ անունի մատակարարել իւր ընթերցողաց : Բայց այս կարևոր ուսումնական կէտին վրայ պիտի վերադառնանք սակաւ ժամանակէն ընդարձակօրէն :

6. — Դեռահասների ազատ ընթերցանութիւնը. — Արտատպած « Սուրճ » ամսագրից . 1899 : Յ. Տէր-Միրաքեան :

Գրքին նպատակն է պարզել մի առ մի պա-

տանկեաց ընթերցանութեան և գրելու վախճանը, նիւթը, ընթերցման գրոց տառիճան, ներք, որոց հատ մը ցանկ ալ կցած է գրքին վերջը : Զանազան է հեղինակին արդի ուսումնական կրթութեան մակերեսութիւն բարձրացնել հայ մանկուոյն, պատանեկաց միտքն ու հանճարը . սակայն հեղինակն ազատ պիտի չըլլայ միբականերէ, եթէ ազատ համարձակ ընթերցանութիւն քարոզէ, որով մատող մանկուոյն նորափոխի միտքն ու միտքը խամրին՝ շարք մը մարդկութեան անարժան գաղափարներու խորշակաշունչ հովով, թէպէտ և գիրքն, որ կը պարունակէ այլպիսի գաղափարներ, հիանալի սեով դրուած ըլլայ : Վերջին տարիներուս փոքն ցուցուց . որչափ անձնասպանութիւնք, սոխիք, և այլն :

7. Դամոկլեան սուր. — Դրամա (Էտիւզ) երեք արարուածով . Բ. տպագր. Հեղինակութիւն Էմին Տէր-Գրիգորեանցի . Երևան . 1900 :

Գրքուկիս երկրորդ տպագրութիւն ըլլալն իսկ կը ցուցնէ որ քիչ շատ ընդունելութիւն գտնի է այս խաղը՝ թատերասիրաց կողմէն, — խաղս երեք արարուած ունի . Ա. Սեւ ամպեր. — Բ. Սարապիէյի գաղտնիք. — Գ. Մեղառորդ դատաւոր : Մի քանի անձինք հայկական անուններ կը կրեն, անշուշտ որպէս զի խաղը հայկական համարուի, թէպէտ և նիւթն անտարբեր է :

8. — Տաղեր ու խաղեր . — Խմբագրեց և կազմեց Աղբը . Միսիմարեանց . Աղբըսան, զրապօլ . 1900 :

Ինչպէս հրատարակութեան ճակտին վրայ դրուած է; այդ 260 էջերէ բաղկացած գիրքն է « Հարուստ ժողովածու կրօնական տաղերի, շարականների, այլ և այլ բանահիւսութեան, ժողովրդական երգերի և պարերգերի » . չորս բաժանմունքով . Խմբագրողն զայլ նուիրեր է իւր « սիրառան թոռնիկին » . այդ պատճառաւ կարելի է ըսել թէ՛ այս հրատարակութիւնն առաւելապէս սրտի զգացմանց արգիւնք է, որ և աւելի կը հաւատաւոր անով՝ որ ընտրուած տաղերն ու շարականներ և բանահիւսութիւններ՝ զգայուն

կտորներու ընտրութիւններ են : Իրեն տե-
սակին մէջ ընտիր հաւաքածոյ մ'է, որոյ մէջ
կան եւս նշանաւոր տնօնաց եւ բանաստեղ-
ծից հատուածներ, ինչպէս Գամար—Գաթի-
պայի, Պէշկիթաշեանի, Արովեանի : Ա-
ռաջին բաժինն իւր կրօնական օժուած ունի,
իսկ միւս մասերն՝ մանուսկր ժողովրդական
բաժինն հետաքրքրաշարժ է եւ կը պարու-
նակէ ռամկական գեղեցկութիւն աշուղներու
սրտառու իղանակներուն :

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես յէջ 78)

Մ Ա Ս Ն Բ

Գ Լ Ո Ւ Խ Է

ՈՏ :

4. Իրաւամբ Պիւֆօնը ըսաւ. « Ոճը՝ մարդն
է » : Զանազան հզօր հանճարներու մի եւ նոյն
նիւթին վրայ գրուածքը կարգալով՝ ուրեք
ուրեք համանման գաղափարներ ալ գտնե-
լով՝ կը տեսնուի անոնց տարբերութիւնը ա-
նոնց շեշտէն կամ ներշնչութենէն : Ոճով է՝
այսինքն ըմբռնելու՝ զգալու եւ բացատրելու
աարբերութեամբ որ ազգ մ'ուրիշ ազգէ, դար
մ'ուրիշ դարէ եւ անհատը իրարմէ կը տար-
բերին : Միջակ արուեստաւորը անոճ են՝ ու-
րովհետեւ միջակ սահմանէ մ'անդին չեն ան-
ցնիք : Ընկերական յեղաշրջութեանց ամէն
գարազդութիւններուն ընդհանուր չափ մը կայ
որ այն ժամանակին հոգեկան վիճակի միջինն
է : Ան է միջակ արուեստաւորին ալ սահ-
մանն՝ որ կորստեան գատապարտեալ է այդ
միջինին փոխուելովը : Ան ալ ոճ մ'ունի որ
զանազան պարճուածքներու (*procédé*) — թե-
րեւ եւ ճարտարահիւս դարձուածներու — հա-
ւաքածոյ մ'է. բայց չէ բուն իսկ ոճը որ
հոգեկան հոյեան մ'է զոր մեր ձեռքը չէ

ստանալ՝ ինչպէս կապարը չկրնար պղնձի
կամ՝ արծաթի հնչականութիւնն ստանալ :

2. Բայց կարծելու հնչականութիւնն ստանալ,
մեծ հանճարներուն՝ կարօտ ըլլայ յղուելու
եւ մշակուելու գիտողութեամբք եւ փորձառու-
թեամբ : Թէ եւ խորը նոյն կը մնայ՝ այլ
շնորհիւ ձեռին՝ զարգացումը կ'աւելնայ եւ
ուղղութիւնը կը զօրանայ :

3. Ոճ բառն ուրիշ իմաստ մ'ալ ունի .
մինչեւ հեղինակի մը ժամանակը երեւցած
մեծ հանճարներուն դարէ վար աւանդութիւնը
կան որք մարդկային մասց ուլացքին ընդ-
հանուր թոյլքն եւ ուղղութիւնը կը ցուցնեն
եւ կերպով մը իտէպին ճամբուն իրեւ նշա-
նահարքն (*jalon*) են : Անձնաւորութեան կո-
րովը պահելէն յետոյ՝ ամենէն աւելի ու-
սումնասիրելի ոճն այն է, վասն զի այդ չափն
իրեւ արգէն ստացեալ յաղթանակ մ'է
մարդկութեան համար :

4. Ընդհանուր ոճի վրայ խօսելու առեմնին՝
արժան է պահ մը համառօտի բացատրել
երկու մեծ բաժանումները որ այնչափ բնդ
երկար եւ սնտոյ վիճաբանութեանց տեղի
տուած են :

Եթէ մարդկային սրտին առ գեղեցիկը
ձկտումը ամենուրեք եւ ամեն տեմն կայ, եթէ
գեղեցկին մեր վրայ գործած՝ սուլաւորութիւնը
եւ յարուցած յուզումը ամեն տեղ նոյն բուռն
հաճոյքը կը գործեն, եթէ վերջապէս զայն
բնտուելու եղանակը նոյն է՝ այնու որ ամէն
տեղ ներշնչութեան՝ ընտաուր մեծ ձրից եւ
ճշմարիտ յուզման պէտք ունին անոր ըմբռ-
նումն եւ արտայայտութիւնը, սակայն ոչ բնու-
թեան ոչ զգացմանց եւ ոչ իւր յայտնութեանց
մէջ գեղեցիկը միօրինակ չէ, կամ՝ ինչպէս
ըսինք՝ առանձին ազգի մը կամ ժամանակի
մը սեփականութիւնը չէ : Այդ զգացման բար-
զաւանդումն եւ ուղղութիւնը զանազան ուս-
մաններու ենթարկեալ է որոնք կրնան բա-
լրովին տարբեր ճամբաներով գեղեցկին նոյն
տենչալի վայելման տանել զմեզ : Եւ ոչ
այսչափ միայն, այլ եթէ մէկ ցեղին ճաշակը՝
որչափ հրաշալի ալ ենթադրենք՝ ուզէինք
ամբողջ մարդկութեան պարտադրել՝ ոչ միայն
հանճարոյ ասպարէզը սահմանաւորած կ'ըլ-
լայինք՝ այլ նաեւ մարդկութիւնը զրկելով